

Σωτήρης Γουνελᾶς

Γιὰ τὸν Χρῆστο Γιανναρᾶ

Κείμενα πρὶν καὶ μετὰ

τὴν ἐκδημία του

Γιὰ τὸν Χρῆστο Γιανναρᾶ

Ἀπαγορεύεται ἡ ἀναδημοσίευση ἢ ἀναπαραγωγή τοῦ παρόντος ἔργου στὸ σύνολό του ἢ τμημάτων του μὲ ὅποιονδήποτε τρόπο, καθὼς καὶ ἡ μετάφραση ἢ διασκευή του ἢ ἐκμετάλλευσή του μὲ ὅποιονδήποτε τρόπο ἀναπαραγωγῆς ἔργου λόγου τέχνης, σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ ν. 2121/1993 καὶ τῆς Διεθνοῦς Σύμβασης Βέρνης - Παρισίου, πὺλ κυρώθηκε μὲ τὸν ν. 100/1975. Ἐπίσης ἀπαγορεύεται ἡ ἀναπαραγωγή τῆς στοιχειοθεσίας, τῆς σελιδοποίησης, τοῦ ἐξωφύλλου καὶ γενικότερα ὅλης τῆς αἰσθητικῆς ἐμφάνισης τοῦ βιβλίου, μὲ φωτοτυπικὲς ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλες μεθόδους, σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 51 τοῦ ν. 2121/1993.

Κανένα μέρος ἢ ἀπόσπασμα τοῦ παρόντος βιβλίου δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἢ νὰ ἀναπαραχθεῖ, καθ' οἷονδήποτε τρόπο ἢ μέσο, γιὰ τὸν σκοπὸ ἐκπαίδευσης τεχνολογιῶν ἢ συστημάτων Τεχνητῆς Νοημοσύνης. Κατ' ἐφαρμογὴ τοῦ Ἀρθροῦ 4(3) τῆς Ὁδηγίας (ΕΕ) 2019/790 γιὰ τὴν Ψηφιακὴ Ἐνιαία Ἀγορά, ὁ συγγραφέας καὶ ὁ ἐκδότης ἐπιφυλάσσονται ρητῶς ὅλων τῶν δικαιωμάτων τους καὶ ἐξαίρουν τὸ παρὸν ἔργο ἀπὸ κάθε πράξη ἐξόρυξης κειμένων καὶ δεδομένων.

Σωτήρης Γουνελάς

Γιὰ τὸν Χρῆστο Γιανναρά

Κείμενα πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἐκδημία του

ΙΚΑΡΟΣ

Ὅσο κι ἂν φαίνεται παράξενος, ὁ ὑπότιτλος τοῦ βιβλίου ἀντιστοιχεῖ στὴν πραγματικότητα μὲ τὸ ἐξῆς νόημα: Αὐτὰ ποὺ ἀκολουθοῦν χωρίζονται σὲ δύο μέρη· ἀπὸ τὴ μιά, σκέψεις διατυπωμένες σὲ παλαιότερα κείμενά μου γραμμένα γιὰ κριτικὲς παρουσιάσεις βιβλίων τοῦ Χρήστου Γιανναρᾶ καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, πρόσφατες γραφὲς μετὰ τὴν ἐκδημία του.

Τὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκδημία

*Ὁρθὸς λόγος καὶ κοινωνικὴ πρακτικὴ.
Κριτικὴ ἀνάγνωση*

Μὲ τὸ νέο του βιβλίο ὁ Χρῆστος Γιανναρᾶς ἐπιχειρεῖ νὰ διερευνήσῃ καὶ νὰ παρακολουθήσῃ μέσα σὲ πλαίσια μᾶλλον φιλοσοφικὰ (λέω «μᾶλλον φιλοσοφικὰ» ἐπειδὴ πολλὰ ἀπὸ τὰ κείμενα στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται κινοῦνται σὲ ἐπίπεδο ριζικῆς ἀνασκευῆς ὁρισμένων ἀπὸ τὶς κλασικὲς φιλοσοφικὲς συντεταγμένες) τὴν ἔννοια καὶ τὴ λειτουργία τοῦ ὅρου ὀρθολογισμὸς καὶ τὶς πρακτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις μέσα κυρίως στὸν λεγόμενο δυτικοευρωπαϊκὸ πολιτισμὸ. Προσφεύγει κυρίως στὰ κείμενα τῶν Χάμπερμας (Jürgen Habermas) (Σχολὴ τῆς Φρανκφούρτης), Μαρκουῦζε (Herbert Marcuse), Μάρξ (Karl Marx), Λακάν (Jacques Lacan), Πόππερ (Karl Popper), Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη καὶ Βιττγκενστάιν (Ludwig Wittgenstein), ἀνοίγοντας τὴ σκέψη του σὲ ἀρκετὲς περιοχὲς τοῦ λόγου: φιλοσοφική, κοινωνιολογική, ἐπιστημονική, ψυχαναλυτική, γλωσσική.

Ὁ Γιανναρᾶς ἐπιλέγει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο τῶν παραπάνω φιλοσόφων καὶ στοχαστῶν καὶ προχωρεῖ σὲ μιὰ «συστηματικὴ» ἀνάγνωση ἀρδεύοντας στοιχεῖα τὰ

όποια, από τή μιὰ μεριά, ὀρίζουν τὴν περιοχὴ τῆς ὀρθολογιστικῆς διάστασης τῶν πραγμάτων καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀνοίγουν κάποιους ἄλλους δρόμους, γιὰ τὴν ὥρα ἀρκετὰ ἀσαφεῖς, πὺν μποροῦν νὰ λειτουργήσουν ὡς δυνατότητα ἐπέμβασης τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ θεωρούμενο ἀκλόνητο ὀρθολογιστικὸ πεδίο, ὅχι μόνο ἀμφισβητώντας τοῦ τὰ πρωτεῖα, ἀλλὰ καὶ ἀπωθώντας το, γιὰ νὰ φέρουν στὴν ἐπιφάνεια μιὰ σκέψη ἢ μιὰ στάση πιὸ ἰσχυρὰ θεμελιωμένη ἢ ἐπιχειρούσα νὰ θεμελιωθεῖ πάνω στὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, τὴν ἐλευθερία τῆς ψυχικῆς ἀτομικότητος, ἂν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφραση, ἢ τῆς κρυμμένης φωνῆς τοῦ ἀσυνειδήτου ἢ μιᾶς κριτικῆς στάσης σὲ διαρκὴ ἐγρήγορση πὺν φαίνεται νὰ προτείνει ὁ Πόππερ, κ.λπ.

Συλλογίζομαι ὅτι ὁ Γιανναρᾶς ἀναζητεῖ τρόπους διείσδυσης σὲ πεδία φιλοσοφικά, καὶ σὲ ἄλλα, πὺν εἶτε νὰ ἀνατρέπουν τὸν ὀρθολογισμό εἶτε νὰ δείχνουν τὶς ἔσχατες συνέπειές του. Ἡ διείσδυσή του ὅμως μοιάζει κάπως ἀκαδημαϊκή. Ἡ παρακολούθηση τοῦ λόγου του προϋποθέτει ὅχι μόνο μελέτη τῶν παραπάνω στοχαστῶν, ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρη ἀφομοίωσή τους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ ἴδιο τὸ κείμενο κυλάει κάπως οὐδέτερο, μέσα ἀπὸ μιὰ γλῶσσα προσεγμένη ἀλλὰ διανοητική, ἀπορροφημένη περισσότερο στὴν καταγραφὴ πορισμάτων ἀνάγνωσης παρὰ σὲ μιὰ προσωπικὴ ἄρθρωση πὺν νὰ ἀναχωνεῖ τουλάχιστον τὴ διερεύνηση καὶ τὴ σημασία τῶν προαναφερθέντων ἔργων, βγαίνοντας ἀπὸ τὸν ξεχωριστὸ λόγο τοῦ κάθε ἔργου καὶ παρέχοντας μιὰ ἔκφραση ἐνοποιημένη καὶ βατὴ τῆς μελέτης του καὶ τοῦ προβληματισμοῦ του.

Στὴν πορεία του αὐτὴν, πορεία κατὰ κύριο λόγο θεο-

λογική και φιλοσοφική, ὁ Γιανναρᾶς υπογράμμισε συχνὰ τὴν παρουσία καὶ τὴν ἔννοια τοῦ προσώπου μέσα ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση. Προσπάθησε νὰ δείξει τί χωρίζει αὐτὴ τὴν παράδοση ἀπὸ τὸν δυτικὸ πολιτισμὸ καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ διαγράμματα. Προσπάθησε νὰ διαφοροποιήσῃ τὸν λόγο του, τρέφοντάς τον ἢ ἀναβαπτίζοντάς τον μέσα στὸν Λόγο μιᾶς πνευματικῆς παράδοσης ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ εὐρωπαϊκὸς λόγος ἀπέχει, θὰ ἔλεγα, αἰῶνες. Τρύπησε κάποιους τοίχους, ἔσκαψε κάμποσα λαγούμια, ἔδωσε σὲ πολλοὺς μιὰ ἄλλη μυρωδιὰ τῆς Ὁρθοδοξίας, τῆς παράδοσης ἐκείνης ποὺ μπορεῖ νὰ στηρίξει –νὰ θρέψῃ– τὸν ἄνθρωπο σὲ κάθε ἐποχὴ καὶ σὲ κάθε περίσταση, νὰ τὸν στηρίξει καὶ (ἂν θέλει καὶ ὁ ἴδιος) νὰ τὸν ἀνεβάσῃ στὰ ὕψη τῆς θέωσης, τῆς θεοπτίας ἢ τῆς ἁγιωσύνης.

Αὐτὰ ὅλα καθιστοῦν τὸν ἀναγνώστη ποὺ θὰ πάρει στὰ χέρια του αὐτὸ τὸ βιβλίον τοῦ Γιανναρᾶ πρὸ ἀπαιτητικὸ καὶ πρὸ ριζικὸ στὶς διαθέσεις του καὶ στὶς κρίσεις του. Τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ αὐτὸς ὁ ἀναγνώστης δὲν θὰ λησμονεῖ ὅτι ἓνα βιβλίον δὲν διαβάζεται μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ διαβαστεῖ, ἀλλὰ γιὰ νὰ πᾶει κάτι πρὸ πέρα, ἀπὸ τὸ θέμα ποὺ διαπραγματεύεται –μὲ ὅλα ὅσα συνεπάγεται αὐτὴ ἡ διαπραγματεύση– μέχρι τὸν τρόπο σκέψης καὶ γραφῆς τοῦ θέματος καί, ἀκόμη περισσότερο, μέχρι τὴ συμβολὴ τοῦ ἀναγνώστη σὲ μιὰ παραπέρα προώθηση τῶν σημασιῶν καὶ τῶν νοημάτων τοῦ βιβλίου – εἴτε αὐτὴ εἶναι ἀρνητικὴ, εἴτε εἶναι θετικὴ. Γιατὶ, τελικὰ, ἀνάγνωση μὲ τὸ νόημα ποὺ τὴν ἐννοῶ σημαίνει διασταύρωση: διασταύρωση ὅχι μόνον σκέψης, ἀλλὰ καὶ ζωῆς· διασταύρωση συγγραφέα καὶ ἀναγνώστη. Ὅσα, λοιπόν, ἀκολουθοῦν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς τέτοιας

διασταύρωσης, όπως μπόρεσα να τα καταγράψω στο χαρτί.

Γράφει ο Γιανναράς, ανάμεσα στα άλλα, στην Εισαγωγή του:

Ἡ ratio ἐρμηνεύεται ὄχι πιά ὡς δεδομένη ἀπλῶς ἱκανότητα ἐπαλήθευσης τῆς αἰσθητῆς ἐμπειρίας, ἱκανότητα ἀναγωγῆς στὸν ἐπίσης δεδομένο λόγο τῶν ὑπαρκτῶν. Ἀλλὰ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ratio ποὺ συνθέτει τὸν λόγο τῶν ὑπαρκτῶν λειτουργώντας κριτικά: περνώντας ἀπὸ τὴν αἴσθηση τῶν φαινομένων στὴν κατάληψη τῶν φαινομένων καὶ ἀπὸ ἐκτὸς στὴ συγκρότηση τῆς ἔννοιας τοῦ κάθε φαινομένου – δηλαδὴ ἀποδίδοντας λόγο-νόημα στὰ φαινόμενα. Ἔτσι ἡ ἀλήθεια τῶν ὑπαρκτῶν παύει νὰ εἶναι ἓνα ἀντικειμενικὸ ζητούμενο, γίνεταί συνάρτηση τῶν νοητικῶν λειτουργιῶν ποὺ κάνουν δυνατὴ τὴν ἀνθρώπινη γνώση.¹

Ἡ παραπάνω διατύπωση θέλει νὰ δώσει ἓνα συνομογραφικὸ διάγραμμα τῶν διαστάσεων ποὺ πῆρε ὁ ὅρος στοὺς νεότερους αἰῶνες, ἀλλὰ δὲν ὑπογραμμίζει καθόλου ὅτι αὐτὴ ἡ προοδευτικὴ «ὑποκειμενοποίηση» νοημάτων καὶ πραγμάτων δὲν κάνει ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ διογκώνει τὴν ἀνθρώπινη ἀτομικότητα καὶ νὰ ὀδηγεῖ προοδευτικὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν κοινωνία του σὲ μιὰ αὐτοκαταξίωση μέσα στὸν κόσμο.

Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀρχίζει μιὰ πρώτη ἀντίρρηση ὅσον ἀφορᾷ τὶς ἐπιλογές ποὺ κάνει ὁ Γιανναράς, δηλαδὴ τὸ ἔργο τοῦ Χάμπερμας, τοῦ Λακάν καὶ τοῦ Πόππερ.

1. Χρῆστος Γιανναράς, *Ὁρθὸς λόγος καὶ κοινωνικὴ πρακτικὴ*, Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 1984, σσ. 17-18.